

Tartu Ülikool

Psühholoogia instituut

Anna Tkatšuk

**PUUETEGA LASTE EMADE NEGATIIVSED ENESEKOHASED
TUUMIKHINNANGUD**

Magistritöö

Juhendaja: Aavo Luuk, *PhD*

Läbiv pealkiri: Negatiivsed tuumikhinnangud emadel

Tartu 2015

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas mõjutab lapsel puude olemasolu emade negatiivseid enesekohaseid tuumikhinnanguid ning selgitada välja võimalikke kaitsefaktoreid, mis aitavad negatiivse emotsionaalsusega paremini toime tulla. Lisaks puude olemasolule uuriti järgmisi parameetreid: lapse puude liik ja raskusaste, emade perekonnaseis, rahvus, haridus ning mitme puudega lapse olemasolu peres. Uurimuses osales 100 ema, kellest pooled moodustasid sihtgrupi ning pooled kontrollgrupi. Tulemustest selgus, et võrreldes kontrollgrupi emadega saavad puuetega laste emad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute enamikel alaskaaladel. Lapse puude liik ja puude raskusaste mõjutasid puuetega laste emadel negatiivselt vaid üksikuid negatiivsete tuumikhinnangute alakomponente. Rahvus omas märkimisväärset mõju vaid puueteta laste emade alagruppide võrdlemisel. Abielus olek osutus tähtsaks kaitsefaktoriks negatiivse emotsionaalsuse eest nii sihtgruppi kuuluvatel emadel kui ka kogu valimi tasemel. Haridustase ja mitme puudega lapse omamine ei avaldanud olulist mõju emade negatiivsele emotsionaalsusele.

Märksõnad: enesekohased tuumikhinnangud, arenguhäire, psüühikahäire, negatiivne emotsionaalsus.

ABSTRACT

Title: Core negative self-evaluations of mothers of children with disabilities.

The objective of the master's thesis was to explore how the disability of a child influence core negative self-evaluations of their mothers and to find out possible protective factors, which could help mothers to cope with their negative emotionality in a more effective way. Besides the existence of disability, we examined following parameters: the type and the severity of disability of a child, marital status, ethnicity, educational status of mothers and the existence of more than one disabled child in a family. 100 mothers participated in the research. Half of them formed the target group and another half formed control group. The results revealed that mothers of children with disabilities obtained higher scores in most of core negative self-evaluations' subscales in comparison to control group mothers. The type and the severity of the disability of a child affected in a negative way just few of the core negative self-evaluations' components. Ethnicity had an effect only when mothers of healthy children were compared. Marital status turned out to be a significant protective factor against the negative emotionality in a sample of mothers of children with disabilities and in a whole sample. Educational status and the existence of more than one disabled child had no effect on mothers' negative emotionality.

Keywords: core self-evaluations, developmental disability, mental disability, negative emotionality.

1.Sissejuhatus

Puuetega laste kasvatamine on alati olnud tõsiseks väljakutseks vanemate jaoks. Oma elu jooksul nad peavad kokku puutuma mitmesuguste probleemidega nagu stigmatiseerimine, haletsemine, hukkamõistmine, sotsiaalse toetuse puudumine, laste käitumisraskused jne. On tõestatud, et puuetega laste pered on suurema stressi all, kuna peavad panustama laste kasvatamisse rohkem aega, energiat, materiaalseid ressursse ja emotsioone, tundes samal ajal ennast ebakompetentsetena tegelema laste erivajadustega (Olsen et al., 1999). Puuetega laste peredel on reeglina väiksem sotsiaalne võrgustik, kuna nende liikmetel on vähem aega ja jõudu sotsiaalseteks interaktsioonideks, mis tekitab neil üksilduse ja isoleerituse tunnet (Valentine, 1993). Vanemad, kes hoolitsevad puudega lapse eest, puutuvad kokku hulgaliste ootamatuste ja väljakutsetega – lapsele diagnoosi saamise hirmud, diagnoosi saamine ja selle aktsepteerimine, lapse meditsiiniliste, hariduslike ja arenguliste vajaduste koordineerimine, arvestades samal ajal ka teiste pereliikmete vajadustega (Silver et al., 1998). Peale selle nõuab puudega lapse kasvatamine ka täiendavaid füüsilisi, emotsionaalseid, sotsiaalseid ja rahalisi ressursse (Murphy et al., 2007). Vaieldamatult üks tähtsamaid ja mõjukamaid inimesi puudega lapse elus on tema ema. On leitud, et 95% peredes just emad on põhilised laste eest hoolitsejad ning vastutavad laste tervise, arengu ning igapäevaelu vajaduste rahuldamise eest (Brehaut et al., 2004; Crowe & Florez, 2006). See on põhjuseks, miks antud töös uuritakse just emade negatiivset emotsionaalsust. Kuigi puuetega laste kasvatamine nõuab emadelt veelgi rohkem ressursse ja panustamist kui tervete laste kasvatamine, näitavad uuringud järjekindlalt, et puuetega laste emad raporteerivad enesekohastes küsimustikes rohkem stressi ning nõrgemat vaimset tervist (Bailey, Golden, Roberts, & Ford, 2007; Singer, 2006). Mitmed populatsiooniuuringud (Montes & Halterman, 2007), sagedasemate diagnoosidega lapsi kasvatavate perede läbilõikeuuringud (Bailey et al., 2007) ning biomeditsiinilised uuringud on näidanud, et puuetega laste emad on vastuvõtlikumad depressiooni ning rakkude varasema vananemise suhtes (Epel et al., 2004). Tihtipeale jääb aga uuringute tulemustest arusaamatuks, miks mõned emad saavad hästi hakkama ning tulevad oma eluga toime, samal ajal, kui teised kannatavad depressiooni ja ärevuse all ning kogevad suuremal määral negatiivseid emotsioone.

1.1.Võimalikud kaitsefaktorid

Uuringud on näidanud, et lapse puude liik on otseselt seotud vanemate stressi ja subjektiivse heaoluga. Näiteks on leitud, et autismispektri häiretega laste vanemad kogevad rohkem

stressi, kui teiste puuetega või normaalselt arenevate laste vanemad (Hastings et al., 2005; Mulroy et al., 2008). Ka sellised tõsised geneetilised häired nagu Down'i tõbi on vanematele vaimses plaanis vähem koormavad kui autism (Abbeduto et al., 2004). Antud töös võrreldakse emasid, kelle lastel on psüühikahäire või sellega käsi-käes käiv keele- ja kõnepuue, nende emadega, kelle lapsed põevad mõnda kehalist haigust (sh. kuulmis- ja nägemisprobleemid, liikumisvaegused, kardio-respiratoorse süsteemi haigused). Hinnatakse ka seost puude raskusastme (keskmine vs. raske või sügav) ja emade negatiivse emotsionaalsuse vahel. Eeldatakse, et psüühikahäiretega ja raske puudega lapsi kasvatavad emad saavad kõrgemaid skooore negatiivsete tuumikhinnangute skaaladel ning raporteerivad nõrgemat vaimset tervist võrreldes kontrollgrupiga ning kehaliste puuetega lapsi kasvatavate emadega.

On leitud ka abielus olemise positiivset mõju nii mõlema abikaasa kui ka nende laste subjektiivsele heaolule. Tuntud perekonna- ja pereeluekspert David Popenoe on oma hulgaliste uuringute käigus jõudnud järeldusteni, et abielus olevad inimesed on subjektiivselt õnnelikumad, elavad kauem, kui üksikud või vaba kooselu elavad inimesed, nendel on kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus ning väiksem risk minna oma partnerist lahku. Abielus olevate vanemate lapsed on majanduslikult rohkem kindlustatud, saavad vanematelt rohkem tähelepanu ning kogeavad vähem stressi paremate peresiseste suhete tõttu (Popenoe, 2009). Võttes arvesse varasemate uuringute tulemusi, võib eeldada, et ka Eestis on abielus elavatel naistel vähem negatiivset emotsionaalsust kui üksikutel või vaba kooselu elavatel naistel.

Järgmiseks kaitsefaktoriks võib olla rahvus. Üldiselt on vähemusrahvusi uuritud antud kontekstis üsna vähe, kuid on siiski leitud, et nendel on üldiselt vähem ressursse ning teadlikkust ja arusaamist olemasolevatest võimalustest, kui põhirahvuse esindajatel (Patterson and Blum, 1993). Blacher & Mink (2004) on leidnud, et USA vähemusrahvustest (afroameeriklased, latiinod jt.) emad raporteerivad rohkem negatiivset emotsionaalsust võrreldes põhirahvusest emadega. Antud andmed annavad alust arvata, et sarnased tulemused kehtivad ka Eesti kontekstis.

On leitud ka hariduse mõju vanemate toimetulekustrateegiatele. Saterland ja Cooper, (1991) leidsid, et on olemas selge negatiivne korrelatsioon lapse vanemate haridustaseme ja agressiooniga – mida kõrgem haridus, seda vähem agressiivsust vanemad raporteerisid. Shokoohi–Yekta et al. (2011) leidsid, et haritud emad raporteerisid vähem viha ja impulsiivsust ning suutsid kiiremini oma emotsioonidega toime tulla, võrreldes vähem haritud emadega. Antud magistritöös katsume välja selgitada, kas kõrghariduse omandanud emad

tulevad emotsionaalselt paremini toime, võrreldes emadega, kellel ei ole kõrgharidust.

Viimasesse kategooriasse kuuluvad emad, kellel on kas põhi-, kesk- või kesk-eriharidus. Lai variatiivsus antud kontekstis on põhjendatud sellega, et ükski uuringust osa võtnud ema ei olnud hariduseta ning ainult üks ema oli põhiharidusega.

McKeever ja Miller (2004) kirjutavad enda artiklis, et terve lapse omamine puudega lapse kõrval võib olla ema jaoks kaitsefaktoriks, kuna see annab talle kinnituse, et ta on võimeline sünnitama terveid lapsi ning seekaudu emana "õnnestuma". Antud uuringus me analüüsimine vastupidist olukorda – täpsemalt, kuidas mõjutab ema negatiivset emotsionaalsust rohkem kui ühe puudega lapse kasvatamine.

1.2. Uuritavad omadused ning varasemad teemakohased avastused.

Antud magistritöö kirjutamiseks kasutatavad enesekohased küsimustikud mõõdavad järgmisi isiksuseomadusi ja karakteristikuid: üldine emotsionaalne enesetunne, mis hõlmab endas depressiooni, ärevuse, sotsiaalärevuse, paanika, jõuetuse ja unetuse alaskaalasid, tähelepanu, kontrollikeset, enesehinnangut, psühhopaatilisust, nartsissismi, impulsiivsust, agressiivsust, sotsiaalset soovitatavust, häbi- ja süütunnet. Põhjalikumalt kirjeldatakse neid mõõtmisvahendeid meetodite osas.

Kõige rohkem uuritakse puuetega laste vanemate juures selliseid karakteristikuid nagu emotsionaalne ja üldine heaolu, stress, depressiivsus ja ärevus. 18 artiklit käsitlev meta-analüüs kinnitas, et puuetega laste emadel on palju suurem risk depressiooni ja ärevuse väljakujunemiseks, võrreldes normaalselt arenevate laste emadega (Singer, 2006).

Stressiuuringud on ka järjekindlalt näidanud, et puuetega laste vanemad kogevad palju rohkem stressi kui tervete laste vanemad (Pisula, 2011). Kõrgenenud stressitase on aga seotud halvema üldise vaimse tervisega (Benson & Karlof, 2009).

Varasemalt on uuritud ka puuetega laste vanemate kontrollikeset. Hassall, Rose ja McDonald (2005) leidsid, et kõrge väline kontrollikese oli positiivses korrelatsioonis emade stressi tasemega.

Välist kontrollikeset on seostatud ka pessimismiga ning halvema vanemliku adaptatsiooniga (Rimmerman, 1991). Toetudes varasematele uuringutele arvame, et puuetega laste emad saavad kõrgemaid skoori välise kontrollikeskme alaskaalal.

White (1985) arvab, et tõsised elu väljakutsed panevad alati meie enesehinnangu proovile. Kuigi uuringuid, mis otseselt mõõdavad puuetega laste emade enesehinnangut, on suhteliselt vähe, on siiski

leitud, et puuetega laste emad, kes raporteerivad kõrgemat enesehinnangut, kogevad vähem vanema rolliga seonduvat stressi (Hassall, Rose, & McDonald, 2005). Kuna puuetega laste emad kannatavad reeglina kõrgema stressi all, siis on alust arvata, et nende enesehinnang on madalam, võrreldes kontrollgrupi emadega.

Nartsissismi on antud kontekstis uuritud äärmiselt vähe. Driessche (2010) kirjutab enda artiklis, et selleks, et elada elu teadmise, et lapsel on puue ja jätkata lapse eest hoolitsemist, peavad vanemad rakendama palju vaimseid ressursse. Tihtipeale kujutavad nad oma kujutlusvõimes endale ette paralleelselt teist last, niiöelda oma "idealiseeritud" last sellisena, nagu ta oleks ilma puudeta. See annab vanematele võimaluse tunda ennast vanema rollis paremini õnnestununa. Autor leiab, et selline teatud mõttes puude eiramine ja lapse idealiseerimine on üheks nartsissismi tunnuseks ning on puuetega laste vanemate seas üsna levinud. See annab alust arvata, et puudega laste emad saavad kõrgemaid skoori nartsissismi alaskaaladel.

Vanema-lapse suhetes kogetakse ja väljendatakse viha väga sageli, ning kohati on viha halva vanemliku kasvatuse ennustajaks. Arvatakse, et viha kontrollimine ja juhtimine võib olla võtmefaktoriks vanema-lapse suhete parandamiseks (Sedlar, & Hansen, 2001). Viha tundmine ja väljendamine on ka väga levinud puudega laste vanemate seas (Bigner, 1989). Tihtipeale provotseerivad vanemate vihapurskeid laste sõnakuulmatus, halb õppeedukus, probleemne käitumine ja mõned individuaalsed iseärasused, nagu halb iseloom (Lem, 1999). Kuna eelnimetatud karakteristikud on väga iseloomulikud puuetega lastele, siis eeldatavasti puuetega laste emad raporteerivad rohkem viha, võrreldes kontrollgrupi emadega.

Häbi- ja süütunde kontekstis on leitud, et paljudele puuetega laste vanematele on iseloomulik nö. "krooniline kahetsusvalu", mis väljendub pidevas häbi, süü ja piinlikkuse tundes enda, oma lapse ja teiste inimeste suhtes (Frude, 1992).

1.3 Mis on isiksuse tuumikhinnangud?

1997. aastal kasutasid Judge, Locke ja Durham esmakordselt kirjanduses mõistet "isiksuse tuumikhinnangud". Judge jt. järgi on isiksuse tuumikhinnangud aluseks sellele, kuidas inimesed ennast ja oma funktsioneerimist maailmas tajuvad. Töötades läbi tuhandeid isiksust uurivaid teaduslikke artikleid, leidsid nad, et kõige rohkem uuritakse nelja põhiomadust, milleks on enesehinnang, üldistunud enesetõhusus, neurootilisus ja kontrollikese. Hiljem avaldasid Judge jt. põhjaliku metaanalüüsi, kus nad näitasid eelnimetatud omaduste näitude regulaarselt olulist korreleerumist läbi erinevate uuringute (Judge, Erez, Bono, & Thoresen,

2002). 1998. aastal avaldasid Judge jt. artikli, kus nad kasutasid isiksuse tuumikhinnanguid positiivses kontekstis (nt. neurootilisuse asemel mõõtsid nad selle vastandit emotsionaalset stabiilsust), et uurida nende mõju inimeste töösooritusele (Judge, Erez, Bono, 1998). Hiljem löid samad autorid ka eraldiseisva mõõtmisvahendi, CSES (core self-evaluation scale) enesekohaste tuumikhinnangute mõõtmiseks (Judge, Erez, Bono, & Thoresen, 2003). Antud mõõtmisvahend sai tõlgitud mitmesse keelde ning uurijad üle maailma on leidnud, et enesekohaste tuumikhinnangute tulemused korreleeruvad selliste üldinimlikult oluliste ning isiksuslikult ja sotsiaalselt hinnatavate omadustega nagu motiveeritus ja positiivne töösse suhtumine, rahulolu tööga, töösoorituse kvaliteet ja kvantiteet, tööst tingitud stressi tajumine, valmidus meeskonnatööks, konfliktide lahendamise võimekus, õnnelikkus ja eluga rahulolu (Bowling et al, 2012; Chang et al, 2012; Piccolo et al., 2005 and Rey and Extremera, 2014).

1.4. Isiksuse negatiivsed tuumikhinnangud

Käesoleva magistritöö juhendaja Aavo Luuk lõi aga isiksuse negatiivsete tuumikhinnangute küsimustike komplekti, mis hõlmab tähelepanu subjektiivsete takistuste ja välise kontrollkeskme enesekohaseid hinnanguid, negatiivset enesehinnangut, psühhopaatilisuse tendentside, nartsissismi, impulsiivsuse ja ärevuse enesekohaseid hinnanguid (Luuk, 2013). Nimetatud enesekohaste hinnangute tulemusena kujuneks isiksuse negatiivsete tuumhinnangute koond, mis tõenäoliselt suudaks ennustada inimtegevuse sotsiaalselt vähem aktsepteeritavate omaduste avaldumist. Antud hetkeks on Tartu Ülikooli Psühholoogia instituudis kaitstud mitmeid töid, kus olid kasutusel isiksuse negatiivsete tuumhinnangute küsimustikekomplektid. Kätlin Padesaar uuris oma seminaritöös depressiooni diagnoosiga patsiente ning leidis, et depressiivsusega kaasnevad madalamad enesekohased hinnangud kontrolli ja tähelepanu ning kõrgemad hinnangud impulsiivsuse suhtes (K. Padesaar, seminaritöö, 2013). Maiken Masing on uurinud oma seminaritöös enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute seost õppeedukusega Tartu Ülikooli majandusteaduskonna ja Eesti Lennuakadeemia tudengite näitel ning on leidnud, et õppeedukusega on negatiivses korrelatsioonis järgmised negatiivsete tuumikhinnangute komponendid: tähelepanu sisetakistused, väline kontrollikese, negatiivne enesehinnang, impulsiivsuse alla kuuluvad positiivne ja negatiivne pakilisus (kärsitus), seisundiärevus ning ärevusepisoodide sagedus (M. Masing, seminaritöö, 2014). Kasutades samu mõõdikuid 11-18-aastaste õpilaste peal, on Mari-Liis Saarela oma seminaritöös leidnud, et agressiivsus, viha tundmine ja vaenulikkus on

negatiivselt seotud keskmise hindegaga, samas, kui vihatunde kontroll on keskmise hindegaga positiivses korrelatsioonis (M. L. Saarela, seminaritöö, 2013).

1.5. Uurimusküsimused ja hüpoteesid

Antud töös tahtsime uurida, kuidas mõjutab lapse puue emade negatiivset emotsionaalsust ning mis on need faktorid, mis antud mõju suurendavad või vähendavad.

Võttes arvesse varasemaid teemakohaseid uuringuid, olid püstitatud järgmised hüpoteesid:

- 1) Puuetega laste emad saavad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel võrreldes kontrollgrupi emadega.
- 2) Psüühikahäiretega lapsi kasvatavad emad saavad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel võrreldes somaatiliste häiretega lapsi kasvatavate emadega.
- 3) Raske ja sügava puudega lapsi kasvatavad emad saavad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel võrreldes emadega, kelle lastel on keskmine puue.
- 4) Abielus olevad emad saavad madalamaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel, võrreldes abielus mitte olevate emadega. Sarnaseid tulemusi on oodata nii sihtgruppi kui ka kontrollgruppi kuuluvatel emadel.
- 5) Vene rahvusest emad saavad mõlemas grupis kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel.
- 6) Kõrgharidusega emad saavad madalamaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel võrreldes emadega, kellel ei ole kõrgharidust.
- 7) Emad, kellel on rohkem kui üks puudega laps, saavad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel.

2. Meetod

2.1. Uuringus osalejad

Uuringust võttis osa kokku 100 inimest. 24 inimest moodustasid eestikeelse sihtgrupi, 25 - eestikeelse kontrollgrupi, 26 - venekeelse sihtgrupi ja 25 - venekeelse kontrollgrupi. Suurema hulga sihtgruppidesse kuuluvatest isikutest moodustasid Dorpat Tervis OÜ rehabilitatsiooniteenuseid kasutavate laste emad. Kontrollgruppidesse võeti puuet mitteomavate laste emasid mugavusvalimi põhimõttel. Uuringusse võeti emasid, kelle laste vanuseks oli 3 kuni 17 eluaastat. Nooremate laste emasid uuringusse ei võetud, kuna alla 3-aastaste laste puhul on teatud häirete diagnoosimine raskendatud ning on olemas oht, et kontrollgruppi satub ema, kelle lapsel on näiteks tõsised käitumishäired, kuid puuet ei ole veel ametlikult määratud. Iga ema pidi märkima ka oma vanuse, perekonnaseisu ja haridustaseme, kuigi need näitajad ei olnud uuringusse pääsemise tingimusteks. Iga sihtgruppi kuuluva lapse ema pidi kirja panema ka lapse puude liigi ja puude raskusastme ning võimaliku täpse põhidiagnoosi.

2.2. Protseduur

Iga uuringus osaleja pidi täitma küsimustike komplekti, mis sisaldas endas emotsionaalse enesetunde küsimustikku, pahameele küsimustikke, tähelepanu, kontrolli ja enesehinnangu küsimustikku, eneseväärtustamise küsimustikku, ärevuse küsimustikke, tegevusstiili küsimustikku, tavakäitumise küsimustikku ning isiklike tunnete küsimustiku. Küsimustikud koos instruktsioonide ja selgitustega anti osalejatele kätte ning nad täitsid seda kodus ning töid uurijale tagasi esimesel võimalusel. Iga küsimustiku komplekti juurde kuulus informeeritud nõusoleku vorm, millega lapsevanem pidi enne küsimustike täitmist tutvuma ja sellele oma allkirja andma. Uuringu läbiviija on eraldi vestelnud iga uuringus osaleva emaga, et tutvustada uuringu eesmärke ja konfidentsiaalsusreegleid. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ning iga osaleja võis igal hetkel küsimustike täitmisest loobuda. Iga uuringus osaleja sai ka uuringu läbiviija kontaktandmeid, et vajadusel esitada täiendavaid küsimusi uuringu kohta.

2.3. *Mõõtmisvahendid*

Küsimustike komplekt oli koostatud käesoleva magistritöö juhendaja Aavo Luugi poolt. Vene keelde on enamuse küsimustikke adapteerinud oma seminaritöös Kristina Noor (Noor, 2013) kus ta leidis, et enamuse alaskaalade ja väidete kooskõla kahe keele vahel on hea.

2.3.1 *Emotsionaalse enesetunde küsimustik*

Emotsionaalse enesetunde küsimustik on koostatud Tartu Ülikooli Psühhiaatriakliiniku õppejõudude poolt 1996-1997 aastatel läbiviidud Eesti Terviseuuringu jaoks (Aluoja, Shlik, Vasar, Luuk, Leinsalu, 1999). Antud uuringus kasutatakse küsimustiku täiendatud ja parandatud versiooni EEK-2, mis koosneb 28 väitest, mis jagunevad kolmeks põhi- ja kolmeks lisaalaskaalaks. Põhialaskaalad on depressiivsuse alaskaala, ärevuse alaskaala, paanika- ja agorafobia alaskaala. Lisaalaskaalad on sotsiaalärevuse alaskaala, jõuetuse alaskaala ja unetuse alaskaala.

2.3.2. *Pahameele küsimustikud*

Pahameelemõõdiku esimene osa koosneb võimalikku pahameelt tekitava situatsiooni ja selle põhjuste tuvastamist võimaldavast olukordade loetelust. Teine osa pahameelemõõdikust on realiseeritud hetkeviha intensiivsuse hindamise analoogskaalana. Antud skaala loomise eeskuju pärineb meditsiini vallas ärevuse määra mõõtmiselt ärevushäiretega patsientidel (Hornblow and Kidson, 1976).

Kolmas osa pahameelemõõdikust koosneb 24-st väitest, mis võimaldavad hinnata vastaja agressiivsust ja viha vastamise hetkel.

Agressiivsuse skaala jaguneb omakorda kolmeks alaskaalaks: füüsilise agressiivsuse alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,907$; kordustestimise reliaablus $n=127$, $r=0,633$), millega mõõdetakse valmisolekut füüsiliselt agressiivselt käituda; sõnalise agressiivsuse alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,745$; kordustestimise reliaablus $n=127$, $r=0,711$), millega mõõdetakse valmisolekut sõnaliselt agressiivselt käituda ning ülekohtuse agressiivse käitumise (kiusamise) alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,748$; kordustestimise reliaablus $n=127$, $r=0,591$), mis näitab üldist kiusamise potentsiaali.

Hetkeviha 12-väiteline skaala koosneb kolmest alaskaalast, mille nimetusteks on vihatunnete intensiivsuse alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,825$; kordustestimise reliaablus $n=86$, $r=0,613$), vihatunnete kontrolli alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,829$; kordustestimise reliaablus $n=86$, $r=0,270$) ja viha väljanäitamise (-elamise) alaskaala (Cronbachi $\alpha = 0,708$; kordustestimise

reliaablus $n=86$, $r=0,608$). Viha konstrukti mõõtmisvahendi eeskujuks on olnud Spielbergeri *State-Trait Anger Expression Inventory* oma varasemas (STAXI) ja hilisemas (STAXI-II) versioonis (Eckhardt, Kassinove, Tsytsarev, & Sukhodolsky, 1995; Forgays, Forgays, & Spielberger, 1997). Pahameelemõõdiku viimane osa koosneb 16 väitest, millega hinnatakse vihaepisoodide ning vaenulikkusetunnete esinemise sagedust. Vihaepisoodide sageduse skaala jaguneb kaheks alaskaalaks: vihatunnete (kogemise) sageduse alaskaala (Cronbachi $\alpha =0,859$; kordustestimise reliaablus $n=121$, $r=0,495$) ja vihatunnete kontrolli sageduse alaskaala (Cronbachi $\alpha =0,850$; kordustestimise reliaablus $n=121$, $r=0,560$).

Vaenlikkuse skaala jaguneb kaheks alaskaalaks: usaldamatuse alaskaala (Cronbachi $\alpha =0,793$; kordustestimise reliaablus $n=144$, $r=0,709$), mis mõõdab usaldamatuse määra teiste inimeste suhtes ja vaenulikkuse alaskaala (Cronbachi $\alpha =0,795$; kordustestimise reliaablus $n=144$, $r=0,693$), millega mõõdetakse vaenuliku hoiaku määra teiste inimeste suhtes.

2.3.3. Tähelepanu, kontrolli ja enesehinnangu küsimustik

Tähelepanu skaala lähteallikaks on The Attentional Control Scale (ACS, Derryberry & Reed, 2002; Verwoerd, de Jong, & Wessel, 2006). Meie poolt kasutatavates küsimustikes koosnevad skaalad järgmistest alaskaaladest: tähelepanu sisetakistuste alaskaala (5 väidet, Cronbachi $\alpha =0,740$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,777$), tähelepanu välistakistuste alaskaala (5 väidet, Cronbachi $\alpha =0,706$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,792$) ning tähelepanu kontrolli alaskaala (5 väidet, Cronbachi $\alpha =0,700$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,659$). Tähelepanu sisetakistuste alaskaala mõõdab inimese psüühikast pärinevate olemuslike takistuste (muretsimine, keskendumisraskused jmt.) negatiivset mõju tähelepanule. Tähelepanu välistakistuste alaskaala mõõdab psüühikaväliste segavate tegurite (lärm, teiste jutt, muusika jmt) negatiivset mõju inimese tähelepanule. Tähelepanu kontrolli alaskaala mõõdab inimese suutlikkust oma tähelepanu tahtlikult kontrollida. Kontrolli skaala jaguneb kaheks alaskaalaks: välise kontrolli alaskaala (5 väidet, Cronbachi $\alpha =0,735$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,775$) ning planeerimise tüüpi kontrolli alaskaala (6 väidet, Cronbachi $\alpha =0,665$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,663$). Välise kontrolli alaskaala põhineb Rotteri kontrollikeskme ideestikul (Rotter, 1966). Planeerimise tüüpi kontrolli alaskaala käsitleb planeerimist, aja arvestamist, distsiplineeritust, ettevaatlikkust ja eesmärkide nimel takistuste ületamist.

Enesehinnangu skaala jaguneb negatiivse enesehinnangu ja vastutustundlikkuse alaskaaladeks. Negatiivse enesehinnangu alaskaala (10 väidet, Cronbachi $\alpha =0,842$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,827$) algallikaks on Rosenbergi (Rosenberg, 1965)

enesehinnangu skaala (The Rosenberg's Self-Esteem Scale; RSES) Eesti oludele kohandatud variant (Pullmann, & Allik, 2000; Pullmann, Allik, & Realo, 2009). Vastutustundlikkuse alaskaala (11 väidet, Cronbachi $\alpha=0,819$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,800$) käsitleb selliseid sotsiaalselt vastutustundlikke teemasid nagu sihikindlus, kaalutletus ja vastutustunne valikute tegemisel ning suhtumisel kaasinimestesse.

Isiksuse tumedamate tahkude skaala põhineb „Tumeda triadi“ (The Dark Triad) teoorial (Paulhus & Williams, 2002; Jonason & Webster, 2010). Triaadi kolm komponenti on makjavellism, nartsissism ja psühhopaatilisus.

Psühhopaatilisuse alaskaala. Käesolevas uurimuses kujunenud psühhopaatilisuse alaskaala allikateks olid „Räpase tosina“ (Dirty Dozen) skaala väited (Jonason & Webster, 2010) ja Levensoni enesehinnangutel põhineva psühhopaatia skaala väited (Levenson, Kiehl, & Fitzpatrick, 1995; Lynam, Whiteside, Jones, 1999). Antud skaala mõõdab vastaja ekspluateerivat suhtumist, ükskõiksust ja tundetust, empaatia puudumist ning hoolimatust teiste suhtes.

Nartsissismi alaskaala mõõdab ihalust teiste imetluse, tähelepanu, lugupidamise ja vastutulelikkuse suhtes. Alaskaala küsimused pärinevad Jonason & Websteri (2010) „Räpase tosina“ küsimustiku nartsissismi alaskaalast.

2.3.4 Eneseväärtustamise küsimustik

Eneseväärtustamise küsimustik on tegelikult mõeldud nartsissismi mõõtmiseks ning baseerub põhiliselt „Patoloogilise nartsissismi küsimustikus“ (Pathological Narcissism Inventory; PNI) sisalduvatel väidetel (Pincus et al, 2009). Meie poolt kasutatav nartsissismi küsimustik koosneb neljast alaskaalast, mille esialgsed nimetused on: pettumus teistele pandud lootuste mittetäitumise pärast (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,783$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,649$), tundlikkus teiste poolse märkamise suhtes (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,791$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,821$), oma headuse upitamine teiste kaudu (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,803$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,841$) ning teistega manipuleerimine (5 väidet, Cronbachi $\alpha=0,665$; kordustestimise reliaablus $n=98$, $r=0,766$).

2.3.5 Ärevuse skaala

Hetkeärevuse hindamiseks kasutatakse antud testipaketis küsimustike kõrval ärevusseisundi intensiivsuse hindamise analoogskaalat (Visual Analogue Scale for Anxiety; VAAS), millele esimene kättesaadav viide pärineb 1976-st aastast (Hornblow & Kidson, 1976).

2.3.6 Tegevusstiili küsimustik

Tegevusstiili küsimustik mõõdab impulsiivsust ning tugineb UPPS-P adapteeritud küsimustikule (Whiteside & Lynam, 2001, Whiteside et al, 2005). Antud töös kasutatud küsimustik jaguneb kuueks alaskaalaks: positiivse kärsituse (pakilisuse) alaskaala – kalduvus tegutseda intensiivse positiivse emotsionaalsuse foonil kiirustades ja läbimõtlematult, mis viib reeglina negatiivsete tagajärgedeni (Cronbachi $\alpha=0,872$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,703$); ettekavatsetuse alaskaala – plaanipärane suutlikkus oma käitumise tagajärgi ette näha (Cronbachi $\alpha=0,869$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,684$); elamustejanu alaskaala – põnevusetunnete kogemine hirmutavalt riskantsete ettevõtmiste käigus (Cronbachi $\alpha=0,805$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,794$); Roth'i töödest (Roth, Schumacher & Brähler, 2005; Roth, Hammelstein & Brähler, 2007; Roth, Hammelstein, & Brähler, 2009; Roth, 2009; Hammelstein & Roth, 2010) välja arendatud elamustejanu alaskaala, mis mõõdab põnevust uudsusest (Cronbachi $\alpha=0,725$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,715$), püsivuse kui impulsiivsuse vastandi alaskaala – võimekus ülesandeid korraga algusest lõpuni sooritada (Cronbachi $\alpha=0,852$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,579$) ning negatiivse kärsituse alaskaala – kalduvus tegutseda kannatamatult ja läbimõtlematult negatiivse emotsionaalsuse foonil kaalutletuse ja kiusatustele vastuseismise asemel (Cronbachi $\alpha=0,694$; kordustestimise reliaablus $n=99$, $r=0,790$).

2.3.7 Tavakäitumise küsimustik

Tavakäitumise küsimustiku abil mõõdetakse kalduvust vastata sotsiaalselt soovitavalt. Antud küsimustik põhineb The Social Desirability Scale-17 (SDS-17) skaalal, mida autor on testinud vastajatel vanusevahemikus 18-89 aastat (Stöber, 2001). Kõrgem summaarne tulemus näitab suuremat kallet sotsiaalselt soovitava vastamise suunas. Küsimustiku seesmise kooskõla ja kordustestimise reliaabluse andmed on analüüsimise järgus.

2.3.8. Isiklike tunnete küsimustik

Isiklike tunnete küsimustik on mõeldud häbi- ja süütunde mõõtmiseks ning põhineb Personal Feelings Questionnaire-2 (PFQ-2) küsimustikul (Harder & Zalma, 1990). PFQ-2 originaalil on kinnitatud kahefaktoriline struktuur, kordustestimise usaldusväärsus, seesmine kooskõla ja konstruktivaliidsus (Harder & Zalma, 1990). Eesti- ja venekeelsed küsimustikud on esialgse analüüsimise järgus, nende psühhomeetriselised omadused pole kontrollitud ja nende tulemusi käesolevas töös ei kasutata (vaid erandina Tabelites 6 ja 8).

3. Tulemused

3.1. Puude olemasolu kõrgemate negatiivsete tuumikhinnangute näitade ennustajana

Tabelis 1 võrreldakse omavahel puudega laste emade ja puueteta laste emade skooride negatiivsetes tuumikhinnangutes. Arvesse on võetud ja tabelisse on kantud ainult statistiliselt olulisteks osutunud parameetrid. Gruppidevaheline analüüs (siin ja edaspidi) viidi läbi ANOVA ja Mann-Whitney testiga.

Tabel 1. Puude olemasolu mõju negatiivsetele tuumikhinnangutele.

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Depressioon	Puudega	50	9,34	6,14	,000**	,001**
	kontroll	50	5,42	4,64		
Ärevus	puudega	50	9,22	5,27	,002**	,003**
	kontroll	50	6,16	4,27		
Sotsiaalärevus	Puudega	50	1,34	1,83	,029*	
	kontroll	50	,68	1,04		
Jõuetus	Puudega	50	7,56	3,93	,000**	,001**
	kontroll	50	4,94	3,25		
EEK summa	Puudega	50	32,40	18,48	,000**	,001**
	kontroll	50	20,68	12,77		
Tähelepanu välistakistused	Puudega	50	10,38	4,67	,043*	
	kontroll	50	12,08	3,54		
Väline Kontrollkese	Puudega	50	7,92	3,89	,001**	,002**
	kontroll	50	5,40	3,63		
Negatiivne enesehinnang	Puudega	50	13,68	7,18	,002**	,003**
	kontroll	50	9,34	6,58		
Psühhopaatia	Puudega	50	9,78	5,95	,007**	,015*
	kontroll	50	6,82	4,64		
NA 1	Puudega	50	6,14	3,40	,005**	,012*
	kontroll	50	4,28	3,00		
NA 2	Puudega	50	8,06	4,69	,032*	
	kontroll	50	6,12	4,24		

NA 3	Puudega	50	6,26	3,73	,022*	,020*
	kontroll	50	4,53	3,65		
Nartsissismi	Puudega	50	28,02	12,14	0,39*	
summa	kontroll	50	23,30	10,38		
Impulsiivsus	Puudega	50	8,94	2,68	,006**	,005**
Rothi järgi	kontroll	50	10,48	2,80		
Sotsiaalne	Puudega	50	34,88	5,46	,007**	,008**
soovitavus	kontroll	50	37,90	5,59		
Füüsiline	Puudega	50	2,72	3,51		,049*
agressiivsus	kontroll	50	1,68	2,86		
Kiusamine	Puudega	50	2,78	2,70	,008**	,004**
	kontroll	50	1,46	2,10		
Viha hetkel	Puudega	50	5,08	3,62	,010*	,005**
	kontroll	50	3,28	3,19		
Viha sagedus	Puudega	50	4,98	3,25		,045*
	kontroll	50	3,80	2,94		
Umbusklikkus	Puudega	50	5,84	2,96	,001**	,001**
	kontroll	50	3,76	3,03		
Viha mm	Puudega	47	13,53	18,74	,018*	,024*
	kontroll	50	6,10	10,93		

Märkus: siin ja edaspidi *N*-isikute arv; *M*-keskmine; *SD*-standardhälve; *M-W* - Mann-Whitney *U* test;

NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas; NA2: Tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes

NA3: Oma headuse upitamine teiste kaudu

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Nagu analüüsitulemustest nähtub, erinevad sihtgruppi kuuluvate emade skoorid kontrollgrupi emade omadest statistiliselt oluliselt väga paljudel negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel. Puuetega laste emad said statistiliselt oluliselt kõrgemaid skoori EEK-2 küsimustiku alaskaalade summas. Mis puudutab eraldi EEK-2 alaskaalasid, siis neil said puuetega laste emad kõrgemaid skoori depressiooni, ärevuse ja astenia alaskaaladel, lisaks on leitud statistiliselt olulisi erinevusi ka sotsiaälärevuse alaskaalal, kus puuetega laste emad said samuti kõrgemaid skoori.

Tähelepanu alaskaalade skooridest osutusid statistiliselt oluliseks ainult tähelepanu välistakistuste alaskaala tulemused, mis olid kõrgemad kontrollgruppi kuuluvatel emadel. See peaks tähendama, et puuet mitteomavate laste emade tähelepanu on tundlikum psüühikaväliste segavate tegurite (lärm, teiste jutt, muusika jmt) suhtes.

Kontrolli alaskaaladest näeme statistiliselt olulisi erinevusi välise kontrollkeskme alaskaalal, kus puuetega laste emad saavad kõrgemaid skoori võrreldes kontrollgrupi emadega. See tähendab, et puuetega laste emad usuvad, et nende edu või ebaedu on tingitud välistest faktoritest so keskkonnast, teistest inimestest, juhusest, saatusest, heast õnnest – mitte niivõrd nendest endast, mis on kooskõlas varasemate uuringutega (Hassall et al., 2005).

Ootuspäraselt erinesid puuetega laste emad statistiliselt oluliselt tervete laste emadest negatiivse enesehinnangu kontekstis, kus puuetega laste emad said palju kõrgemaid skoorid. Statistiliselt olulisi erinevusi on leitud ka psühhopaatilisuse alaskaalal, kus puuetega laste emadel olid jällegi kõrgemad skoorid, võrreldes kontrollgrupi emadega. Varasemad uuringud on näidanud, et puuetega laste emad demonstreerivad sagedamini ükskõiksust ja empaatia puudumist (mis on psühhopaatia alakomponendid) oma laste suhtes, võrreldes kontrollgrupi emadega, seega võib pidada neid tulemusi ootuspärasteks (Zand, 2014).

Statistiliselt olulisi gruppidevahelisi erinevusi on leitud ka kolmes neljast nartsissismi alaskaalast, milleks on pettumus teistele pandud ootuste täitumise osas, tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes ning oma headuse upitamine teiste kaudu, ning nartsissismi nelja alaskaala summas. Kõikides nendes alaskaalades olid puuetega laste emadel kõrgemad punktisummad, võrreldes puuet mitteomavate laste emadega.

Impulsiivsuse alaskaaladest on statistiliselt olulisi erinevusi leitud vaid elamustejanu alaskaalal, kus kõrgemaid skoorid said tervete laste emad. Kuigi uuringuid, mis käsitleksid otseselt puuetega laste emade elamustejanu, ei ole olemas, seostatakse elamustejanu sageli selliste isiksuseomadustega, nagu kõrge ekstraversus ja avatus kogemustele (Roberti, 2004). Viimased on aga puuetega laste emadel reeglina palju madalamad, võrreldes tervete laste emadega (Veisson, 2001). Võttes arvesse varasemaid leide, tundub üsna loogiline, et puuetega laste emadel on madalamad skoorid elamustejanu alaskaalal.

Agressiivsuse alaskaaladest osutusid statistiliselt olulisteks füüsilise agressiivsuse ja sunnivõimu rakendamise alaskaalad, kus puuetega laste emad said kõrgemaid skoorid võrreldes tervete laste emadega.

Pahameele alaskaaladest osutusid statistiliselt oluliseks vihatunnete esinemissageduse alaskaala, vihatunde intensiivsus käesoleval hetkel ning umbusklikkuse alaskaala, kus puuetega laste emad said kõrgemaid skoorid, võrreldes tervete laste emadega. Antud tulemused on samuti kooskõlas varasemate leidudega, et puuetega laste vanemad kogevad rohkem hetkelist, olukorraspetsiifilist viha puuetega laste käitumuslike eripärade tõttu (Lem, 1999).

3.2. Puude iseloomu mõju emade negatiivsetele tuumikhinnangutele.

Kui võrrelda omavahel sihtgruppi kuuluvaid emasid puude raskusastme järgi, siis statistiliselt oluliseid tulemusi on näha vaid füüsilise agressiivsuse alaskaala punktide summas (vt. Tabel 2). Raske ja sügava puudega laste emad raporteerivad rohkem füüsilist agressiivsust võrreldes keskmise puudega laste emadega. Kuna raske ja sügava puudega laste hulka kuuluvad reeglina psüühikahäiretega lapsed (autismispektri häired, aktiivsus- ja tähelepanuhäire, õpiraskused jne.), kellel esineb rohkem käitumis- ja distsipliiniprobleeme, siis on antud tulemus ootuspärane ja loogiline. Seda, et teistes alaskaalades ei tulnud olulisi erinevusi välja, võib kõige paremini seletada sihtgrupi väiksusega.

Tabel 2. Puude raskusastme mõju emade füüsilisele agressiivsusele.

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	P ANOVA	P M-W
Füüsiline agressiivsus	Raske puue	29	3,79	3,90	,010*	,002**
	Keskmine puue	21	1,24	2,23		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Kui võrrelda omavahel sihtgruppi kuuluvaid emasid lapse puudeliigi järgi, siis statistiliselt olulisi erinevusi on näha vaid EEK alaskaalade summas, kus psüühikahäiretega laste emad said kõrgemaid skoori, võrreldes kehaliste puudega laste emadega (vt. Tabel 3). Antud tulemused on kooskõlas varasemate teemakohaste uuringutega, mis olid mainitud sissejuhatuses. Teistes alaskaalades ei ilmnenu statistiliselt olulisi erinevusi. Põhjuseks võib olla väike katseisikute üldarv ning erinevus katseisikute arvus igas grupis.

Tabel 3. Puude liigi mõju EEK-2 küsimustiku summaarsele tulemusele

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	P ANOVA	P M-W
EEK summa	Psüühikahäire	33	35,48	16,27		,045*
	Kehaline puue	17	26,41	21,42		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

3.3. Perekonaseisu mõju emade negatiivsetele tuumikhinnangutele.

Tabel 4 näitab, kuidas mõjutab abielus olek emade negatiivseid tuumikhinnanguid. Antud tabelis on välja toodud kõikide uuringust osa võtnud emade andmed, olenemata puude olemasolust lapsel. Välja toodud on ainult statistiliselt olulisteks osutunud parameetrid. Nagu

tabelist nähtub, mõjutab abielus olek statistiliselt oluliselt väga paljusid enesekohaseid tuumikhinnanguid (vt. Tabel 4).

Tabel 4. Perekonnaseisu mõju negatiivsele tuumikhinnangutele.

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Ärevus	Abielus	57	6,89	4,90		,037*
	Ei ole	43	8,74	5,05		
Agorafoobia – paanika	Abielus	57	,63	1,83		,039*
	Ei ole	43	,98	1,80		
EEK summa	Abielus	57	24,04	16,62		,042*
	Ei ole	43	29,86	16,81		
Väline kontrollkese	Abielus	57	5,84	3,93	,016*	,012*
	Ei ole	43	7,74	3,76		
Psühhopaatia	Abielus	57	7,26	5,03	,030*	,035*
	Ei ole	43	9,67	5,86		
Nartsissism	Abielus	57	7,75	3,73	,047*	
	Ei ole	43	9,14	2,91		
NA 1	Abielus	57	4,54	2,95	,020*	,027*
	Ei ole	43	6,09	3,61		
NA 2	Abielus	57	6,21	4,45	,025*	,023*
	Ei ole	43	8,26	4,48		
NA summa	Abielus	57	23,51	11,44	,030*	,019*
	Ei ole	43	28,51	11,04		
Positiivne kärsitus	Abielus	57	3,53	2,78	,043*	
	Ei ole	43	4,65	2,65		
Negatiivne kärsitus	Abielus	57	7,04	3,06	,022*	,021*
	Ei ole	43	8,44	2,91		
Füüsiline agressiivsus	Abielus	57	1,35	2,08	,002**	,002**
	Ei ole	43	3,33	4,06		
Sõnaline agressiivsus	Abielus	57	2,88	3,05	,004**	,000**
	Ei ole	43	4,67	2,95		
Kiusamine	Abielus	57	1,75	2,49		,012*
	Ei ole	43	2,60	2,45		
Viha hetkel	Abielus	57	5,89	3,17	,013*	,017*
	Ei ole	43	7,49	3,04		
Umbusklikkus	Abielus	57	4,14	3,09	,016*	,017*
	Ei ole	43	5,67	3,08		
Vaenulikkus	Abielus	57	2,19	2,32	,049*	
	Ei ole	43	3,33	3,37		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test; NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas; NA2: Tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Statistiliselt olulisi erinevusi on leitud EEK-2 alatestide summaarses skooris ning eraldi ärevuse ja agorafobia alaskaalade skoorides. Sarnaseid tulemusi on leitud ka varasemalt. Zafar & Kausar (2014) on leidnud, et lahutatud naised raporteerivad rohkem ärevust ja depressiooni võrreldes abielus olevate naistega. Enda uuringus me küll ei täpsustanud, kas abielus mitteolev naine on lahutatud, lehestunud või elab vaba kooselu, kuid uuringud, mis on võtnud need erinevused arvesse, näitavad samu tulemusi – abielus olevad naised raporteerivad kõige vähem ärevust ning kõige rohkem subjektiivset heaolu (Nilanjana & Sraboni, 2009).

Statistiliselt olulisi erinevusi on leitud välise kontrollikeskme alaskaalal, kus abielus olevad naised raporteerivad madalamaid skooore, mis on üsna oodatav tulemus. Üliõpilasi ($n=1190$) uurides on Frerichs & Ortman (1979) leidnud, et need, kes olid abielus, raporteerisid rohkem sisemist kontrollkeset ning vastupidiselt need tudengid, kes olid üksikud, raporteerisid rohkem välist kontrollkeset.

Abielus mitteolevad naised said kõrgemaid skooore kahes nartsissismi alaskaalas (pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas ning tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes) ning nartsissismi alaskaalade summas. Lisaks said nad kõrgemaid skooore ka ``Räpase Tosina`` küsimustiku nartsissismi ja psühhopaatilisuse alaskaaladel. Need tulemused on omamoodi huvitavad, kuna varasemates teemakohastes uuringutes ei olnud leitud seoseid abielus olemise ja nartsissismi vahel (Sharp, 2001; Hughes, 2003).

Statistiliselt olulisi gruppidevahelisi erinevusi on leitud ka kahel impulsiivsuse alaskaalal (positiivne ja negatiivne kärsitus), kus abielus olevad naised said madalamaid skooore, mis peaks näitama, et abielus naised oskavad ennast paremini valitseda tugeva positiivse ja negatiivse emotsionaalsuse foonil. Kuigi impulsiivsuse ja abielus olemise seoseid on uuritud üsna vähe, jõudsid sarnaste tulemusteni ka Naiman ja McGill (1966), kes on leidnud, et abielus emadel on madalam impulsiivsuse tase võrreldes abielus mitteolevate emadega.

Pahameelt mõõtvate küsimustike alaskaaladest osutusid statistiliselt oluliselt erinevateks verbaalse ja füüsilise agressiivsuse alaskaalade tulemused, sunnivõimu rakendamise (kiusamise) alaskaala näit, käesoleval hetkel viha väljendamise alaskaala näit, umbusklikkuse ja vaenulikkuse alaskaalade näidud. Kõikidel nendel alaskaaladel said abielus mitteolevad naised kõrgemaid skooore, võrreldes abielus olevate naistega. Ka varasemad uuringud on näidanud, et abielus olevad naised raporteerivad vähem viha ja agressiivsust võrreldes abielus mitteolevate naistega (Zafar & Kausar, 2014).

Järgmisena me analüüsisime, kuidas mõjutab abielus olek just puuetega laste emade negatiivseid tuumikhinnanguid, võrreldes omavahel ainult puuetega laste emade testide tulemusi perekonnaseisu alusel. Tulemused on välja toodud Tabelis 5. Arvesse on võetud ainult statistiliselt olulisteks osutunud parameetrid.

Tabel 5. Perekonnaseisu mõju puuetega laste emade negatiivsetele tuumikhinnangutele

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Tähelepanu	Abielus, puudega	24	6,42	3,88		,042*
sisetakistused	Vaba, puudega	26	8,38	5,22		
NA 1	Abielus, puudega	24	5,00	2,86	,021*	,023*
	Vaba, puudega	26	7,19	3,57		
NA 2	Abielus, puudega	24	6,83	4,48		,036*
	Vaba, puudega	26	9,19	4,68		
NA summa	Abielus, puudega	24	24,71	12,83		,016*
	Vaba, puudega	26	31,08	10,82		
Positiivne	Abielus, puudega	24	3,04	2,43	,001**	,002**
kärsitus	Vaba, puudega	26	5,65	2,68		
Füüsiline	Abielus, puudega	24	1,58	2,17	,026*	,016*
Agressiivsus	Vaba, puudega	26	3,77	4,18		
Sõnaline	Abielus, puudega	24	3,29	3,25		,031*
agressiivsus	Vaba, puudega	26	5,08	3,44		
Kiusamine	Abielus, puudega	24	2,17	2,68		,050*
	Vaba, puudega	26	3,35	2,64		
Viha	Abielus, puudega	24	12,38	2,26	,042*	
kontrollimine	Vaba, puudega	26	10,35	4,24		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test; NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas; NA2: Tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Nagu tabelist näha, saavad abielus mitte olevad puuetega laste emad kõrgemaid skoori nartsissismi, impulsiivsuse, agressiivsuse ja pahameele teatud alaskaaladel, võrreldes abielus olevate puuetega laste emadega. Kahe tabeli (Tabel 4 ja Tabel 5) põhjal võib järeldada, et perekonnaseis avaldab olulist mõju emade negatiivsele emotsionaalsusele ning abielus olemist võib pidada kaitsefaktoriks puuetega lapsi kasvatavate emade jaoks.

Kui vaadata eraldi puueteta laste emade negatiivsete tuumikhinnangute seost perekonnaseisuga, siis statistiliselt olulisi erinevusi on näha vaid sõnalise agressiivsuse alaskaalal (vt. Tabel 6), kus abielus emad saavad madalamaid skoori.

Tabel 6. Perekonnaseisu mõju puueteta laste emade sõnalisele agressiivsusele

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Sõnaline agressiivsus	Puudeta, abielus	33	2,58	2,92		
	Puudeta, ei ole abielus	17	4,06	1,92		,006*

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

Võttes arvesse kõiki analüüsitulemusi, võib järeldada, et perekonnaseis mõjutab oluliselt emade negatiivset emotsionaalsust, kuid antud juhul ei ole see mõju otsene, vaid pigem ilmneb erinevate oluliste faktorite koosmõjul (puude olemasolu lapsel, ema rahvus jne.)

3.4. Rahvuse mõju emade negatiivsetele tuumikhinnangutele.

Rahvuse kontekstis on leitud ka üsna palju statistiliselt olulisi erinevusi emade negatiivsetes tuumikhinnangutes. Tabelis 7 on välja toodud rahvuse mõju kõikide emade negatiivsele emotsionaalsusele.

Tabel 7. Rahvuse mõju negatiivsetele tuumikhinnangutele.

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Vanus	Eesti	49	37,06	5,71	,010*	,003**
	Vene	51	33,94	6,20		
Väline kontrollkese	Eesti	49	5,59	4,24	,007**	,003**
	Vene	51	7,69	3,40		
Psühhopaatia	Eesti	49	7,14	5,71	,039*	,017*
	Vene	51	9,41	5,12		
NA 1	Eesti	49	4,37	3,45	,012*	,006**
	Vene	51	6,02	3,02		
Negatiivne kärsitus	Eesti	49	6,96	2,78	,028*	,034*
	Vene	51	8,29	3,20		
Füüsiline agressiivsus	Eesti	49	1,31	2,79	,006**	,000**
	Vene	51	3,06	3,41		
Umbusklikkus	Eesti	49	3,96	3,27	,008**	,004**
	Vene	51	5,61	2,86		
Süütunne	Eesti	49	6,35	2,93	,028*	,028*
	Vene	51	7,69	3,08		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;

NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Oluline on mainida, et vene rahvusest emad olid üldiselt nooremad, võrreldes eesti emadega. Vene rahvusest emad said kõrgemaid skoori välise kontrollkeskme alaskaalal. 1980-aastatel on kontrollkeskme seost rahvusega uuritud väga palju, eriti Ameerika Ühendriikide multikultuurilises keskkonnas ning on leitud, et vähemusrahvused raporteerivad rohkem välist tüüpi kontrollkeset, võrreldes põhirahvusega (Shorr & Young, 1984). Vene rahvusest emad said kõrgemaid skoori psühhopaatilise alaskaalal ning ühel nartsissismi alaskaalal, milleks on pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas. Impulsiivsust mõõtvatest alaskaaladest said vene rahvusest emad kõrgemaid skoori negatiivse kärsituse alaskaalal, mis peaks tähendama, et vene rahvusest emad käituvad negatiivsetes olukordades emotsionaalselt impulsiivsemalt, võrreldes eesti emadega. Pahameele küsimustike alaskaaladest ilmnemise statistiliselt olulised tulemused füüsilise agressiivsuse ja umbusklikkuse alaskaaladel, kus vene rahvusest emad said jällegi kõrgemaid skoori.

Tabelist 8 näeme, et kui uurida rahvuse kontekstis ainult puuetega laste emasid, siis on tulemused hoopis vastupidised. Tulemustest nähtub, et eesti rahvusest puuetega laste emad kipuvad vastama küsimustikele rohkem sotsiaalselt soovitatavalt, võrreldes vene rahvusest puuetega laste emadega. Eesti rahvusest emad said ka kõrgemaid skoori teistes statistiliselt oluliseks osutunud alaskaalades, milleks on nartsissism, hetkeviha väljendamine, vihaepisoodide sagedus ja ärevuse analoogskaala (vt. Tabel 7). Saadud tulemused justkui ei toeta hüpoteesi, et eesti rahvus võib olla kaitsefaktoriks puuetega laste emade jaoks ning edaspidi on vajalik hüpoteesi testimine suurema valimi peal.

Tabel 8. Rahvuse mõju puuetega laste negatiivsetele tuumikhinnangutele

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Nartsissism	Eesti puudega	24	9,42	3,41	,012*	,019*
	Vene puudega	26	6,92	3,36		
Sotsiaalne soovitus	Eesti puudega	24	36,79	4,95	,016*	,033*
	Vene puudega	26	33,12	5,41		
Hetkeviha väljendamine	Eesti puudega	24	8,04	3,25		,045*
	Vene puudega	26	6,23	3,29		
Vihatunnete sagedus	Eesti puudega	24	6,29	3,41	,005**	,004**
	Vene puudega	26	3,77	2,61		
Ärevuse mm	Eesti puudega	23	15,91	16,73		,035*
	Vene puudega	24	11,25	20,59		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

Tabelis 9 on välja toodud rahvuse mõju puueteta laste emade negatiivsele emotsionaalsusele. Nagu analüüsist näha, saavad vene rahvusest puueteta laste emad kõrgemaid skooore väga paljudes negatiivsete tuumikhinnangute alaskaalades. Kõige olulisemad erinevused ilmneseid välise kontrollkeskme alaskaalal, psühhopaatilise alaskaalal, nartsissismi alaskaaladel, füüsilise agressiivsuse, vaenulikkuse ja süütunde alaskaaladel. Samuti olulisteks osutusid depressiooni, agorafobia, negatiivse enesehinnangu, hirmutava põnevuse, negatiivse kärsituse ja umbusklikkuse alaskaalad, kus vene rahvusest emad said võrreldes eesti rahvusest emadega kõrgemaid skooore. Eesti emad said kõrgemaid skooore vaid vihatunde kontrollimise alaskaalal (vt. Tabel 9).

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et rahvusel on märkimisväärne mõju enesekohastele negatiivsetele tuumikhinnangutele ning vene rahvusest olemine Eestis seab teatud riski alla laste emade subjektiivset heaolu, kuid puuetega laste emade puhul see mõju kaob. Võimalikud seletused antud asjaolule on välja toodud arutelu osas.

Tabel 9. Rahvuse mõju puueteta laste emade negatiivsetele tuumikhinnangutele

Sõltuv muutuja	Grupp	N	M	SD	p ANOVA	P M-W
Vanus	Puueteta, eesti	25	37,40	5,83	,001**	,001**
	Puueteta, vene	25	32,12	4,93		
Depressiivsus	Puueteta, eesti	25	4,12	3,98	,047*	,023*
	Puueteta, vene	25	6,72	4,96		
Agorafoobia-paanika	Puueteta, eesti	25	,08	,28	,034*	,028*
	Puueteta, vene	25	,88	1,81		
Väline kontrollkese	Puueteta, eesti	25	3,80	3,41	,001**	,000**
	Puueteta, vene	25	7,00	2,61		
Negatiivne enesehinnang	Puueteta, eesti	25	7,04	6,11	,012*	,011*
	Puueteta, vene	25	11,64	6,33		
Psühhopaatia	Puueteta, eesti	25	5,00	4,45	,004**	,008**
	Puueteta, vene	25	8,64	4,14		
NA 1	Puueteta, eesti	25	2,80	2,63	,000**	,001**
	Puueteta, vene	25	5,76	2,63		
NA 2	Puueteta, eesti	25	4,40	3,75	,003**	,005**
	Puueteta, vene	25	7,84	4,05		
NA 3	Puueteta, eesti	25	3,16	3,06	,006**	,007**
	Puueteta, vene	25	5,92	3,71		
NA sum	Puueteta, eesti	25	18,96	10,29	,002**	,004**
	Puueteta, vene	25	27,64	8,66		
Impulsiivsus hirmutav põnevus	Puueteta, eesti	25	6,64	3,12	,049*	,042*
	Puueteta, vene	25	8,72	4,10		
Negatiivne kärsitus	Puueteta, eesti	25	6,24	2,52	,010*	,012*
	Puueteta, vene	25	8,32	2,94		
Füüsiline agressiivsus	Puueteta, eesti	25	,32	1,11	,000**	,000**
	Puueteta, vene	25	3,04	3,41		
Viha kontrollimine	Puueteta, eesti	25	12,08	4,19		,021*
	Puueteta, vene	25	11,00	2,40		
Vaenulikkus	Puueteta, eesti	25	2,24	2,20	,000**	,000**
	Puueteta, vene	25	5,28	3,02		
Umbusklikkus	Puueteta, eesti	25	1,52	1,58	,030*	
	Puueteta, vene	25	3,00	2,90		
Süü	Puueteta, eesti	25	5,32	2,43	,003**	,005**
	Puueteta, vene	25	7,64	2,87		

Märkus: siin ja edaspidi N-isikute arv; M-keskmine; SD-standardhälve; M-W - Mann-Whitney U test;
 NA1: Pettumus teistele pandud lootuste täitumise osas; NA2: Tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes
 NA3: Oma headuse upitamine teiste kaudu

* keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,05$

** keskmiste vahel on erinevus usaldusnivool $p < 0,01$

3.5. Analüüsi kokkuvõte

Nagu analüüsisist nähtub, omavad puude olemasolu lapsel, perekonnaseis ja rahvus olulist mõju emade negatiivsele emotsionaalsusele. Puuetega laste emad said kõrgemaid skooore väga paljudel küsimustikekomplektis kasutatavate negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel võrreldes puueteta laste emadega. Vene rahvusest emad said paljudes alaskaalades kõrgemaid skooore, võrreldes eesti rahvusest emadega. Sama tulemus kehtis ka siis, kui võrreldi omavahel puueteta lastega eesti ja vene rahvusest emasid. Ainult puuetega laste emade võrdlemisel kadus aga eesti rahvusest olemise kaitsev mõju emade negatiivsetele tuumikhinnangutele. Perekonnaseis osutus väga mõjuvaks faktoriks, kui võrreldi omavahel kõiki emasid ning puuetega laste emasid. Puueteta emade võrdluses osutus oluliseks vaid erinevus sõnalise agressiivsuse alaskaalal, kus abielus emad said madalamaid skooore, võrreldes abielus mitte olevate emadega. Selle põhjal võib oletada, et abielus oleku kaitsev mõju on kõige tugevam koosmõjus teiste faktoritega (rahvus, terve lapse olemasolu jne.). Puude liigi ja puude raskusastme kontekstis osutusid statistiliselt oluliselt erinevateks vaid üksikute alaskaalade näidud. Ilmselt on selle põhjuseks väike ja ebavõrdne uuritavate arv igas alagrupis. Kõrghariduse olemasolu ei osutunud antud uuringu tulemusena statistiliselt oluliseks kaitsefaktoriks. Ka rohkem kui ühe puudega lapse omamine ei mõjutanud analüüsi tulemusi. Põhjuseks võib olla see, et emasid, kellel oli rohkem kui üks puudega laps, oli uuringus väga vähe.

4. Arutelu

Antud töö eesmärgiks oli hinnata lapsel puude olemasolu mõju emade negatiivsetele enesekohastele tuumikhinnangutele ning tuvastada võimalikud kaitsefaktorid, mis aitavad emadel oma negatiivsete emotsioonidega paremini toime tulla. Eeldasime, et puude olemasolu lapsel mõjutab oluliselt enamuse negatiivse emotsionaalsuse alakomponente. Eeldasime ka, et puude liik ja puude raskusaste mõjutavad olulisel määral emade emotsionaalset toimetulekut – raske ja sügav puue on emadele emotsionaalses plaanis koormavamad, kui keskmine puue ja psüühikahäire on koormavam, kui kehaline häire. Eeldasime ka, et kõrghariduse omamine, abielus olek ja eesti rahvusest olek on kaitsefaktoriteks lapse puudest tingitud negatiivse emotsionaalsusega toimetulekuks. Arvasime ka, et rohkem, kui ühe puudega lapse omamine võib osutuda emade jaoks rohkem traumeerivana.

Paljud hüpoteesid on leidnud kinnitust. Puuetega laste emad said kõrgemaid skooore EEK-2 küsimustiku alaskaalade summas, eraldi depressiooni, ärevuse, sotsiaalärevuse ja astenia alaskaaladel, sammuti tähelepanu välistakistuste, välise kontrollkeskme, negatiivse enesehinnangu, psühhopaatilise, nartsissismi, füüsilise agressiivsuse ja sunnivõimu rakendamise alaskaaladel. Pahameele alaskaaladest said puuetega laste emad kõrgemaid skooore vihatunnete esinemissageduse alaskaalal, vihatunde intensiivsuse käesoleval hetkel ning umbusklikkuse alaskaalal. Madalamaid skooore said puuetega laste emad vaid elamustejanu alaskaalal. Juba need tulemused, kus teisi muutujaid ei olnud võetud kontrolli alla, näitavad, kui olulisel määral mõjutab lapse puue emade psühholoogilist heaolu. EEK-2 küsimustikust tuli välja, et ainult puuetega laste emad on viimase aasta jooksul tarvitanud ärevust ja depressiooni korrigeerivaid ravimeid ning 11 puuetega laste emadest on saanud psühholoogilist või psühhiaatrilist abi, samal ajal kui tervete laste emadest on seda saanud vaid üks isik.

Puude iseloom on mõjutanud vaid üksikuid negatiivse emotsionaalsuse komponente. Raske ja sügava puudega laste emad said kõrgemaid skooore füüsilise agressiivsuse alaskaalal, võrreldes keskmise puudega laste emadega. Sihtgrupi väiksuse tõttu pidime panema sügava ja raske puudega laste emasid ühte kategooriasse, kuid tegelikult nõuab sügava puudega lapse eest hoolitsemine emalt veelgi rohkem vaimseid ja füüsilisi ressursse ning suure tõenäosusega võib osutuda ka vaimses plaanis koormavamaks. Siinkohal oleks kindlasti huvitav edaspidi vaadata eraldi iga puude raskusastme (keskmine, raske ja sügav) mõju emade negatiivsetele tuumikhinnangutele suurema valimi peal. Puude liik mõjutas vaid EEK-2 testi alaskaalade

summaarset tulemust, kus psüühikahäiretega laste emad said kõrgemaid skooore, võrreldes kehaliste puuetega laste emadega. Eesti rehabilitatsioonisüsteemis on olemas mitmeid puude liike – psüühikahäire, vaimupuue, keele- ja kõnepuue, kuulmispuue, nägemispuue ja liikumispuue. Meie grupeerisime neid kahte suurde kategooriasse – psüühikahäire ja kehaline häire - katseisikute vähesuse tõttu. Ideaalis oleks huvitav vaadata, kuidas iga eraldiseisev puude liik mõjutab emade negatiivset emotsionaalsust, kuid selleks on vaja väga suurt valimit ning koostööd erinevatele puude liikidele spetsialiseeruvate asutustega.

Mis puudutab perekonnaseisu, on näha, et ainuüksi abielus olek mõjutab väga paljusid negatiivse emotsionaalsuse aspekte. Antud uuringus me palusime naisi märkida, kas nad on hetkel abielus või mitte. Me ei täpsustanud, kas abielus olev naine on abielus oma lapse isaga või mitte ning abielus mitte olevate naiste puhul me ei täpsustanud, kas nad on lahutatud, vabaabielus, lehestunud või üksikud. Selle põhjuseks on teemakohaste uuringute paljusid ja nende tulemuste vasturääkivus. Näiteks Osborne et al., (2012) võrdsustavad omavahel abielus olekut ja vaba kooselu, samas kui Popenoe (2009) arvab, et abielus olek mõjutab mõlema partneri heaolu palju rohkem, kui vaba kooselu. Osborne et al., (2012) arvavad samuti, et abielu või kooselu lapse bioloogilise isaga avaldab positiivsemat mõju naiste subjektiivsele heaolule, võrreldes abielu või kooseluga mitte lapse isaga. Kindlasti kõige haavatavamaks valimiks osutsid lahutatud ja lehestunud naised ning suurema valimi korral oleks huvitav vaadata kõiki neid kategooriaid negatiivse emotsionaalsuse kontekstis eraldi, kuid uuritavate vähesuse tõttu piirdusime emade grupeerimisega "abielus" ja "mitte abielus" kategooriatesse. Abielus naised said väiksemaid skooore järgmistel negatiivse emotsionaalsuse alaskaaladel: ärevus, agorafobia, EEK-2 alaküsimuste summaarne skoor, väline kontrollkese, psühhopaatia, nartsissismi alaskaalad, positiivne ja negatiivne kärsitus, füüsiline ja sõnaline agressiivsus, kiusamine, hetkeviha, umbusklikkus ja vaenulikkus. Kui me vaatasime abielus oleku mõju ainult puuetega laste emade negatiivsetele tuumikhinnangutele, siis leidsime, et abielus puuetega laste emad saavad väiksemaid skooore järgmistel alaskaaladel: tähelepanu isetakistused, pettumus teistele pandud lootuste mittetäitumise osas, tundlikkus teistepoolse märkamise suhtes, nartsissismi alaskaalade summa, positiivne kärsitus, füüsiline ja sõnaline agressiivsus, ja kuisamine ning kõrgemaid skooore viha kontrollimise alaskaalal. Puueteta laste emade võrdlemisel tuli erinevusi vaid sõnalise agressiivsuse alaskaalal, kus abielus emad said madalamaid skooore. Saadud tulemuste põhjal võime järeldada, et abielus olek mõjutab olulisel määral emade negatiivset emotsionaalsust, kuid antud mõju avaldub kõige rohkem erinevate faktorite (puude olemasolu, rahvus jmt) koostoimel.

Rahvuse mõju negatiivsetele tuumikhinnangutele oli ka märkimisväärne. Algusel võrdlesime rahvuse alusel kõiki uuringust osa võtnud emasid ning leidsime, et vene rahvusest emad saavad kõrgemaid skooore järgmistes negatiivsete tuumikhinnangute alaskaalades: väline kontrollkese, psühhopaatilisus, füüsiline agressiivsus, pettumus teistele pandud lootuste mittetäitumise osas, negatiivne kärsitus, umbusklikkus ja süütunne. Oluline ka mainida, et vene rahvusest emad olid eesti emadest nooremad. Puuetega emade võrdluse tulemused olid kohati ootamatud ja üllatavad. Eesti rahvusest puuetega laste emad said kõrgemaid skooore ärevuse analoogskaalal, nartsissismi, hetkeviha väljendamise, vihatunnete sageduse ja sotsiaalse soovitatavuse alaskaaladel, mis oli vastuolus püstitatud hüpoteesiga. Järelikult siinkohal osutusid tähtsamateks teised negatiivset emotsionaalsust mõjutavad faktorid, mis ei olnud võetud kontrolli alla. Rahvuse koha pealt osutus väga huvitavaks fakt, et antud muutuja mõju oli kõige tugevam just puueteta laste emade võrdlemisel. Vene rahvusest puueteta laste emad said võrreldes puueteta laste eesti emadega kõrgemaid skooore depressiivsuse, agorafobia, välise kontrollkeskme, negatiivse enesehinnangu, psühhopaatilisuse alaskaaladel, kolmel nartsissismi alaskaalal ning nartsissismi alaskaalade summas, hirmutava põnevuse, füüsilise agressiivsuse, viha kontrollimise, vaenulikkuse, umbusklikkuse ja süütunde alaskaaladel. Eesti emad said kõrgemaid skooore viha kontrollimise alaskaalal. Huvitav, et puuetega laste emade lisamine võrdlusgruppidesse vähendas rahvuse mõju negatiivsetele tuumikhinnangutele. Antud fakti võib seletada asjaoluga, et mõlemast rahvusest puuetega laste emad on tihtipeale üsna võrdsetes tingimustes – sotsiaalselt isoleeritud, ei tööta, või töötavad väikese koormusega, on ülihõivatud lapse eest hoolitsemisega, mis kõik takistab isiklikku arengut ja eneseteostust. Holloway et al., (2014) võrreldes omavahel Ameerikas elavaid latiino päritoluga ja põhirahvusest emasid jõudsid järeldusele, et rahvus ei mõjuta emade subjektiivset heaolu, seda mõjutab pigem kaaslastepoolne toetus ja võimalus lapsega seonduvaid ülesandeid kaaslastega jagada.

Hüpotees, et kõrgharidus on kaitsefaktoriks negatiivse emotsionaalsuse eest, ei leidnud kinnitust. Põhjuseks võib olla antud muutuja vähene variatiivsus. Valimis ei olnud ühtegi hariduseta ema ning põhiharidusega ema oli vaid üks. Akadeemilise kõrgharidusega emasid oli samuti üsna vähe. Enamus emasid omasid kas rakendusliku kõrgharidust või kesk-eriharidust, mis võivad oma loomult olla sarnased. Edaspidi oleks kindlasti huvitav uurida kõrghariduse mõju puuetega emade negatiivsele emotsionaalsusele suurema valimi peal.

Hüpotees, et emad, kellel on rohkem kui üks puudega laps saavad kõrgemaid skoori negatiivsete tuumikhinnangute alaskaaladel, ei leidnud kinnitust. Viiekümnest puuetega laste emadest ainult kümnel emal oli kaks või rohkem puuetega last, mis teeb võrdlusgruppe ebaproportsionaalseteks, mis võis omakorda uuringutulemusi mõjutada. Antud uuringus me küsisime emade käest vaid teiste puuetega, mitte aga tervete laste olemasolu kohta. McKeever ja Miller (2004) pakuvad välja, et just terve lapse olemasolu puudega lapse kõrvalt võib positiivselt mõjutada ema emotsionaalset seisundit, seega võib olla ka antud uuringus oleks võinud kasulik olla koguda informatsiooni ka tervete laste kohta.

Faktoreid, mis mõjutavad emade negatiivset emotsionaalsust on väga mitmeid. Meie oma uuringus võtsime kontrolli alla vaid mõningaid neist. Varasemalt on leitud, et ema vanus mängib ka olulist rolli puuetega laste emade subjektiivses heaolus. Ha et al., (2008) leidsid, et kõrgemas eas emad raporteerivad reeglina paremat vaimset tervist. Antud efekt võib tuleneda kas asjaolust, et ema on lapse erivajadustega harjunud ning kohanenud ning see ei valmista talle enam stressi või sellest, et hiljem diagnoositavad häired on reeglina psüühiliselt vähem koormavad, kuna lapsed ei demonstreeri nii palju käitumisprobleeme. Seega edaspidistes sarnastes uuringutes oleks hea võtta arvesse ema vanust ning lapse diagnoosi saamisest möödunud aega.

Olson & Hwang (2008) on leidnud, et emade vaimset heaolu ei mõjuta ainuüksi puudega lapse olemasolu, vaid suurel määral ka sotsiaal-majanduslik staatus ning ema subjektiivne tervislik seisund. Järgnevates uuringutes tasub tähelepanu pöörata ka nendele aspektidele.

Holloway et al., (2014) rõhutavad ka kaaslastepoolse toetuse olulisust puuetega laste emade subjektiivse heaolu kontekstis. Ilmselt väga olulist rolli mängib mitte ainult abielus olek, vaid ka abielu kvaliteet, mehepoolne toetus, teiste sugulaste olemasolu ja valmidus aidata.

Üldiselt on uuringu tulemused autorile vägagi huvitavad ja muljetavaldavad. On kindel, et puuetega laste emad moodustavad meie ühiskonnas väga haavatava grupi, kes kindlasti vajaks senisest rohkem tähelepanu ja abi. Et veelgi paremini aru saada emade negatiivsete tuumikhinnangute tekkepõhjustest ning neid alal hoidvatest mehhanismidest, on vaja korraldada mastaapsemad uuringuid uuritavate suurema arvu ja variatiivsusega ning võtta kontrolli alla suurem hulk muutujaid. Antud teemal on ka palju edasiarendamise võimalusi. Näiteks võib uurida rehabilitatsiooniprotsessi tulemuslikkust ja mõjusust mitte ainult puuetega lastele, vaid ka nende emadele. Huvitav oleks ka uurida, kuidas mõjutab sotsiaalsete

ja toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus emade negatiivset emotsionaalsust, võrreldes omavahel neid emasid, kes aktiivselt kasutavad oma lastega sotsiaalseid teenuseid, teiste emadega, kes mingil põhjusel teenuseid ei saa või ei kasuta. Huvitav oleks ka uurida puuetega laste isade negatiivset emotsionaalsust, kuna antud teemal on leitud väga vastakaid tulemusi ning ei ole jõutud ühisele arvamusele – kas ja kui palju mõjutab lapse puue isade subjektiivset heaolu ning kuivõrd arvestatavad on sugudevahelised erinevused.

Kasutatud kirjandus

Abbeduto, L., Seltzer, M. M., Shattuck, P., Krauss, M. W., Orsmond, G., & Murphy, M. M. (2004). Psychological well-being and coping in mothers of youth with autism, Down syndrome, or fragile X syndrome. *American Journal on Mental Retardation*, 109, 237–254.

Aluoja, A., Shlik, J., Vasar, V., Luuk, K., & Leinsalu, M. (1999). Development and psychometric properties of the Emotional State Questionnaire, a self-report questionnaire for depression and anxiety. *Nordic Journal of Psychiatry*, 53, 443–449.

Bailey, D. B., Golden, R. N., Roberts, J., & Ford, A. (2007). Maternal depression and developmental disability: A critique. *Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 13(3), 321–329

Benson, P. R., & Karlof, K. L. (2009). Anger, stress proliferation, and depressed mood among parents of children with ASD: A longitudinal replication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39, 350–362.

Bigner, J. J. (1989). Parent-Child relations: An introduction Parenting. New York: Macmillan.

Blacher, J., Mink, I.T. (2004). Interviewing family members and care providers: concepts, methodologies and cultures. In: Emerson, E., Hatton, C., Thompson, T., Parmenter, T.R. (Eds.), *The International Handbook of Applied Research in Intellectual Disabilities*. Wiley, Chichester.

Bowling, N. A., Wang, Q., Li, H. Y. (2012). Moderating Effect of Core Self-Evaluations on the Relationships between Job Attitudes and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 61, 97–113.

Brehaut, J., Kohen, D., Raina, P., Walter, S., Swindon, M., O'Donnell, M., et al. (2004). The health of primary carers of children with cerebral palsy: How does it compare with that of other Canadian caregivers? *Pediatrics*, 114, e182–e191.

Chang, C., Ferris, D. L., Johnson, R. E., Rosen, C. C., & Tan, J. A. (2012). Core selfevaluations: A review and evaluation of the literature. *Journal of Management*, 38(1), 81–128.

- Crowe, T., & Florez, S. (2006). Time use of mothers with school-age children: A continuing impact of a child's disability. *American Journal of Occupational Therapy*, 60(2), 194–203.
- Derryberry, D., & Reed, M. A. (2002). Anxiety-related attentional biases and their regulation by attentional control. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(2), 225–236.
- Driessche, L. V. (2010). Le narcissisme parental face au handicap de l'enfant. *La Psychiatrie de l'Enfant* pp. 547-608.
- Eckhardt, C., Kassinove, H., Tsytsarev, S. V., Sukhodolsky, D. G. (1995). A Russian version of the State-Trait Anger Expression Inventory: Preliminary Data. *Journal of Personality Assessment*, 64(3), 440-455
- Epel, E. S., Blackburn, E. H., Lin, J., Dhabhar, F. S., Adler, N. E., Morrow, J. D., et al. (2004). Accelerated telomere shortening in response to life stress. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 101(49), 17312–17315.
- Frerichs, A. H., Ortman, R. E. (1979). The Relationship of Locus of Control to Marital Status, Age, and Sex of Community College Students. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (San Francisco, California, April 8-12)
- Forgays, D. G., Forgays, D. K., Spielberger, C. D. (1997). Factor Structure of the State-Trait Anger Expression Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 69(3), 497-507.
- Ha, J. H., Hong, J., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S. (2008). Age and Gender Differences in the Well-Being of Midlife and Aging Parents with Children with Mental Health or Developmental Problems: Report of a National Study. *Journal of Health and Social Behavior* vol 49, 301-316.
- Hassall, R., Rose, J., & McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: The effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 405–418.
- Hastings, R. P., Kovshoff, H., Ward, N. J., Espinosa, F. D., Brown, T., & Remington, B. (2005). Systems analysis of stress and positive perceptions in mothers and fathers of pre-school children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 35, 635–644.

- Holloway, S. D., Domínguez-Pareto, I., Cohen, S., Kuppermann, M. (2014). Whose Job Is It? Everyday Routines and Quality of Life in Latino and Non-Latino Families of Children with Intellectual Disabilities. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 104-125.
- Hornblow, A. R., & Kidson, M. A. (1976). The Visual Analogue Scale for anxiety: a validation study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 10, 339-341.
- Hughes, L. A. (2003). The effect of relationship status on empathy, narcissism, and resilience in women. Dissertation Abstracts International: Section B: *The Sciences and Engineering*, Vol 64 (1-B), pp. 464.
- Jonason, P. K., & Webster, D. G. (2010). The Dirty Dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420-432.
- Judge, T.A., Erez, A., Bono, J. (1998). The Power of Being Positive: The Relation Between Positive Self-Concept and job Performance. *Human Performance* 11(2):167-187.
- Judge, T. A., Locke, E. A. & Durham, C. C. (1997). The dispositional causes of job satisfaction: A Core Evaluations approach. *Research in Organizational Behavior* 19, 151-188.
- Lam, D. (1999). Parenting stress and anger: The Hong Kong experience. *Child and Family Social Work*, 4, 337- 346.
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A., & Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutional population. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 151-158.
- Lynam, D. R., Whiteside, S., & Jones, S. (1999). Self-reported psychopathy: A validation study. *Journal of Personality Assessment*, 73(1), 110-132.
- Montes, G., & Halterman, J. (2007). Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: A population-based study. *Pediatrics*, 119(5), 1040–1046.
- Mulroy, S., Robertson, L., Aiberti, K., Leonard, H., & Bower, C. (2008). The impact of having a sibling with an intellectual disability: Parental perspectives in two disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52, 216–229.
- Murphy, N.A., Christian, B., Caplin, D.A., Young, P.C. (2007). The health of caregivers for children with disabilities: caregiver perspectives. *Child Care Health Dev* 33: 180–187.

- Naiman, J., McGill, U. (1966) A comparative study of unmarried and married mothers: preliminary report. *La Revue de l'Association des psychiatres du Canada*, 11(6), pp. 465-469
- Nilanjana, S., Sraboni, C. (2009). A comparative psychosocial profile of aged married, widow and divorcee women of Kolkata. *Indian Journal of Community Psychology*, Vol 5(2), Sep, pp. 143-150.
- Olsen, S. F., Marshall, E. S., Chipman, S., Bingham, J., Buchanan, M., Mandelco, B. L. (1999). Daily stressors and coping responses of siblings of children with special needs. In: Benardo, F., Shehan, C., editors. *Contemporary perspectives on family research*. Stamford, CT: JAI; pp. 311–328
- Olsson, M. B., Hwang, C.P. (2008). Socioeconomic and psychological variables as risk and protective factors for parental well-being in families of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol 52 part 12 pp. 1102–1113.
- Osborne, C., Lawrence, M. B., Magnuson, K. (2012). Family Structure Transitions and Changes in Maternal Resources and Well-being. *Demography* 49:23–47.
- Ólafsson, R. P., Smári, J., Guðmundsdóttir, F., Ólafsdóttir, G., Harðardóttir, H. L., & Einarsson, S. M. (2011). Self reported attentional control with the Attentional Control Scale: Factor structure and relationship with symptoms of anxiety and depression. *Journal of Anxiety Disorders*, 25, 777-782.
- Patterson, J. M., & Blum, R. W. (1993). A conference on culture and chronic illness in childhood: Conference summary. *Pediatrics*, 91, 1025–1030.
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563.
- Piccolo, R. F., Judge, T.A., Takahashi, K., Watanabe, N., Locke, E.A. (2005). Core self-evaluations in Japan: Relative effects on job satisfaction, life satisfaction, and happiness. *Journal of Organizational Behavior*, 26 (8), pp. 965-984
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. C., & Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365-379.

- Pisula, E. (2011). Parenting stress in mothers and fathers of children with autism spectrum disorders. In M.-R. Mohammadi (Ed.), *A comprehensive book on Autism Spectrum Disorders*.
- Popenoe, D. (2009). Cohabitation, Marriage, and Child Wellbeing: A Cross-National Perspective. *Social Science and Public Policy* 46:429–436
- Pullmann, H., Allik, J. (2000). The Rosenberg Self-Esteem Scale: its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian. *Personality and Individual Differences*, 28, 701-715.
- Pullmann, H., Allik, J., & Realo, A. (2009). Global Self-Esteem Across the Life Span: A Cross-Sectional Comparison Between Representative and Self-Selected Internet Samples. *Experimental Aging Research*, 35, 20–44.
- Rey, L., Extremera, N. (2014). Core self-evaluations, perceived stress and life satisfaction in Spanish young and middle-aged adults: An examination of mediation and moderation effects *Social Indicators Research* pp. 1-10
- Rimmerman, A. (1991). Parents of adolescents with severe intellectual disability in Israel: Resources, stress and the decision to apply for out-of-home placement. *Australia & New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 17, 321–329
- Roberti, J. W. (2004). "A review of behavioral and biological correlates of sensation seeking". *Journal of Research in Personality* 38 (3): 256.
- Roth, M. (2009). Social support as a mediator in the relation between sensation seeking (need for stimulation) and psychological adjustment in older adults. *Personality and Individual Differences*, 47, 798-801.
- Roth, M., Hammelstein, P., & Brähler, E. (2007). Beyond a youthful behavior style – Age and sex differences in sensation seeking based on need theory. *Personality and Individual Differences*, 43, 1839-1850.
- Roth, M., Hammelstein, P., & Brähler, E. (2009). Towards a multi-methodological approach in the assessment of sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 46, 247-249.

- Roth, M., Schumacher, J., & Brähler, E. (2005). Sensation seeking in the community: Sex, age and sociodemographic comparisons on a representative German population sample. *Personality and Individual Differences*, 39, 1261-1271.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (1, Whole No. 609).
- Saterland, M. & Cooper, C.L. (1991). *Health Psychology* (2nd). New Jersey: McGraw Hill Inc
- Sedlar, G., & Hansen, D. J. (2001). Anger, child behavior, and family distress: Further Evaluation of the parental anger inventory. *Journal of Family Violence*, 16, 361-373.
- Sharp, J. A. (2001). Married and elective single mothers: A comparison of parenting stress, motivation for motherhood, and narcissism. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, Vol 61(7-B), Jan, pp. 3861.
- Shokoohi-Yekta, M., Zamani, N., Ahmadi, A. (2011). Anger in mothers of children with disabilities: effects of occupation and level of education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 712-716.
- Shorr, D. N., Young, T. W. (1984) Locus of Control: Ethnicity, SES, and Academic Achievement. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (New Orleans, LA, April 23-27, 1984).
- Silver, E.J., Westbrook, L.E., Stein, R.E. (1998). Relationship of parental psychological distress to consequences of chronic health conditions in children. *Journal of Pediatric Psychology* 23: 5–15.
- Singer, G. (2006). Meta-analysis of comparative studies of depression in mothers of children with and without developmental disabilities. *American Journal of Mental Retardation*, 111(3), 155–169.
- Valentine, D.P. (1993). Children with special needs: Sources of support and stress for families. *Journal of Social Work and Human Sexuality* 8, 107-121.
- Veisson, M. (2001). Parents of disabled children: personality traits. *Social Behavior and Personality*: 29(6), 581-592
- Verwoerd, J., de Jong, P. J., & Wessel, I. (2006). ACS: Dutch translation of the Attentional Control Scale, originally developed by Derryberry and Reed (2002).

White, R. W. (1985). Strategies of adaptation: An attempt at systematic description. In A. Monat, & R. S. Lazarus (Eds.), *Stress and coping: An anthology* (2nd ed., pp. 121–143). New York: Columbia University Press.

Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The Five Factor Model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 30, 669-689.

Whiteside, S. P., Lynam, D. M., Miller, J. D. & Reynolds, S. K. (2005). Validation of the UPPS Impulsive Behaviour Scale: a four-factor model of impulsivity. *European Journal of Personality*, 19, 559-574.

Zafar, N., Kausar, R. (2014). Emotional and Social Problems in Divorced and Married Women. *FWU Journal of Social Sciences*, Vol.8, No.1, 31-35

Zand, D. H., Pierce, K. J., Nibras, S., Maxim, R. (2014). Parental Risk for the Maltreatment of Developmentally Delayed/Disabled Children. *Clinical Pediatrics*,
DOI: 10.1177/0009922814536264

Käsikirjad

Luuk, A. (2013). Enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute skaala loomisest ja kasutamisest. Avaldamata käsikiri.

Masing, M. (2014). Enesekohaste negatiivsete tuumikhinnangute seos õppeedukusega TÜ majandusteaduskonna ja Eesti Lennuakadeemia tudengite näitel. TÜ Psühholoogia instituut. Seminaritöö.

Noor, K. (2013). Tähelepanu, kontrolli ja pahameele küsimustike adapteerimine vene keelde. TÜ Psühholoogia instituut. Seminaritöö.

Padesaar, K. (2013). Emotsionaalse enesetunde, tähelepanu, kontrolli ja impulsiivsuse ning isiksuse omaduste enesekohased hinnangud depressiooni diagnoosiga patsientidel. TÜ Psühholoogia instituut. Seminaritöö.

Saarela, M. L. (2013). Kõrge nartsissismi, psühhopaatilisuse, agressiivsuse, viha ja vaenulikkuse näitade seosed 11-18 aastastel õpilastel. Psühholoogia instituut. Seminaritöö.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna Tkatšuk,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Puuetega laste emade negatiivsed enesekohased tuumikhinnangud“, mille juhendaja on Aavo Luuk,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2015

Anna Tkatšuk